

Войтенко Я.

Науковий керівник – доцент Т. В. Громко
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет ім. В. Винниченка

ЛЕКСИКА, ПОВ'ЯЗАНА З КУХОННИМ НАЧИННЯМ У ГОВІРЦІ МІСТА СВІТЛОВОДСЬК КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджується лексичний пласт на позначення назв кухонного начиння. Здійснюється розмежування зібраного матеріалу за тематичним групуванням.

Ключові слова: *говірка, питальник, кухонне начиння.*

Дослідження мови історії, культури свого народу починається з вивчення його походження, території, на якій він створював духовні та матеріальні цінності. Загалом культура людини великою мірою залежить від знання мовних надбань народу, усвідомлення значення рідної мови не лише як засобу спілкування, а й як найважливішого джерела формування інтелекту і духовно-емоційної сфери особистості через її зв'язок із національними традиціями.

Оскільки мова — важлива етнічна ознака, то неможливим є її повноцінне вивчення без живої народної мови, одного з основних джерел поповнення мовних одиниць.

Жива народна мова привертає увагу багатьох науковців, але початки вивчення сягають давніх часів. Нині мовознавців особливо цікавлять морфологічні, синтаксичні, семантичні особливості, а також словниковий склад мови. Особливо активно процес дослідження відбувався в післявоєнні часи, саме тоді і з'явилося багато мовознавчих праць, які були присвячені питанням

української діалектної лексики (В. С. Ващенко, Й. О. Дзендзелівського, В. В. Німчука, М. І. Толстого, П. Ю. Гриценка, А. М. Поповського та ін.).

Побут та харчування відіграє для людини велику роль у житті. Саме тому на сьогоднішній день існує багато досліджень одягу, взуття та інших побутових речей. Лексика, пов'язана з кухонним начинням, має важливе значення для мовознавства, але ще мало досліджена. Найкраще вона вивчена в південнолемківських говірках праць З. Т. Ганудель, яка дослідила цю тематичну групу лексики в лексиколого-етимологічному та лінгвогеографічному плані на матеріалі українських говірок, поширених на території Східної Словаччини. Г. І. Мартинова написала працю у вигляді дисертаційного дослідження. В ній описано назви посуду та іншого кухонного начиння разом з назвами меблів та інших хатніх речей на матеріалі говірок правобережної Черкащини. Також з'явилися невеличкі мовознавчі дослідження, присвячені назвам їжі й кухонного приладдя у лемківських (С. Панцьо), східнополіських (А. В. Майборода), південностепових на території Миколаївщини (М. П. Тимченко, Г. М. Чорноморець) та інших українських говірках.

«В останні роки помітно зросла увага вчених до діалектної лексики як об'єкта дослідження. Як показує практика, під час опрацювання діалектної лексики в школі вчителі ще й сьогодні зустрічаються з труднощами. Здебільшого причини їх зрозумілі. Це насамперед слабкі теоретичні знання з діалектології, невміння застосувати їх у роботі над мовним матеріалом певної говірки», як пише Т. В. Громко [1]. Цим і зумовлене наше дослідження.

Щодо назв кухонного начиння говірки міста Світловодськ, що входить до середньонадніпрянського говору південно-східного наріччя, то ця лексика не тільки не досліджена, але й не зібрана. Для збору матеріалу нами був укладений питальник, який складається зі 100 питань. Він опирається на окрему частину «Програми для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови» Й. О. Дзендзелівського, питання якого уточнюють зібраний матеріал. За створеним питальником був зібраний лексичний матеріал від інформаторів

обраного нами населеного пункту.

Усі назви кухонного начиння чітко поділяються на назви посуду й усього того, що не є посудом, але використовується в приготуванні та споживанні їжі. Тому з-поміж матеріалів чітко виділяємо 5 груп відповідно до розділів: «Загальні назви посуду»; «Назви кухонного начиння для приготування їжі (варіння, смаження, випікання)»; «Назви посуду для споживання їжі»; «Назви посуду для зберігання продуктів»; «Назви кухонних предметів».

Досліджену тематичну групу говірки ми порівнюємо з карпатськими говорами на основі праці Еріки Гоци «Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах» [2].

Серед загальних назв посуду в середньонаддніпрянських говірках засвідчено назви: *пу'суда*, *на'чин'е*, *на'чин'а*, *на'чин'і*, *на'чин'і*.

Лексеми *по'суда*, *судина* походять із праслов'янської *soďь посудина; щось складене [4, т. V, с. 467–468]; порівняймо: староукраїнське *судина* посуд [3, т. II, с. 398].

Назви кухонного начиння для приготування їжі. Серед назв *назви кухонного начиння для варіння* загальновідома лексема *г'лечик* – вимова і значення відповідають літературному варіанту. У СУМ це слово пояснюється як «те саме, що *глек*. Висока кругла, переважно глиняна посудина, злегка розширена в нижній частині» [5].

Порівняймо номен *гладун* у ряді буковинських говірок уживається також *гладуш* (*гладуш*). Перший відомий в гуцульських говірках, бо зафіксовані похідні від нього *гладунец*, *гладунчик*, а другий – в бойківських говірках; порівняймо бойківський демінутив *гладушник*; порівняймо подільський *гладущик*, західно-волинські *гладешка* «глиняна посудина для молока», західно-поліські *гладуш*, *гладушка*, *гладушник* «глечик», середньо- і східнополіські *гладуш* «великий глечик», *гладушка* «глечик», полтавські *гладушка* «череп'яний глечик без ручки». *Гладун*, *гладущик* як діалектизми подаються в українській літературі [2].

Назви кухонного начиння для смаження. На позначення посудини для смаження використовується лексема *сковоро́тка*, *сковор'ітка*, *жа́ровн'а*, *пас"іровка*. У СУМ таке лексичне значення має слово *пательня* [5]. Відбулася заміна слова через вплив російської мови.

Порівняймо слово *ринка* в карпатських говорах такожозначає «сковорода», «металева посудина на трьохніжках»; порівняймо південно-лемківське *ринка* «сковорода». Зі значенням «глиняний горщик» слово *ринка* відоме на Гуцульщині, Поділлі, Полтавщині, Київщині (Тарашанщині); на Сумщині *ринка* – «череп'яний горщик для засмажки». В українській літературі *ринка* – «невисока глиняна миска, яка розширюється вгору» [2, с. 90].

Серед видових назв виявлені словосполучення: *ма'лен'ка сковоро́тка*, *си'редн'а сковоро́тка*, *ви'лика сковоро́тка*, *здо́рова сковоро́да*, *гли'бока сковоро́тка*, *глу'бокасковоро́тка*, *'м'елкасковоро́тка*, *а'бична сковоро́тка*, *сковоро́тка для млин'ц'ів*, *сковоро́тка 'грил'*, *сковоро́тка со'т'ейн'ік*, *сковоро́тка для 'жар'ін':а 'риби*, *сковоро́тка для 'риса*; *т'іф'лонова*, *к'іра'м'іч'еска*, *гра'н'ітна*, *т'ітанова*, *емал'і'рована*, *ал'ум'ін'іва сковоро́тка*, *ал'ум'ійка*; чавунна сковорода – *чу'гун:ка*, *чу'гун:а сковоро́тка*; з нержавіючої сталі – *сковоро́тка с н'ержа'в'ейки*, *н'ержа'в'ейка*.

Назви посуду для перших та других страв. Слово, на позначення миски – *'миска*. Вимова і значення відповідають літературному варіанту. У СУМ це слово має два значення, але у говірці використовується у другому значенні: *МИСКА*, *и*, *ж*. 1. Посудина у вигляді широкої чашки, в якій звичайно подають страву до столу. 2. Посудина, що призначена для різних господарських потреб [5].

Пор. назва *миса* відома в різних українських говорах і як застаріла вживається в українській літературній мові.

Демінутив від *миса* – *'миска* відомий у східно- і західнослов'янських мовах: російська *миска*, білоруський *міст*, польська, чеська, словацька *miska* [2, с. 99].

Назви посуду для пиття. Лексеми на позначення невеликої посудини для

пиття спиртних напоїв: *'рюмка, 'стонка, 'чарка, сто'пар'ік, 'чарочка, 'стопочка.*

- Порівняймо: скляна чарка (звичайно на ніжці) для горілки – *чарка, пал'інчаник (палинчаник), погар, погарчик, малий погарчик, штамплик (штампелик, штампедлик), малий штамплик, стаканчик, шкалик.*

Назва *чарка* відома і в інших українських говорах та є літературною нормою української мови. Демінутив від *чара* «чаша, чарка» у пам'ятках давньоруської писемності фіксується з XII ст., за М. Фасмером, належить до слівпраїндоевропейського походження; порівняймо польське *стага* (з XVII ст.), яке на думку О. Брюкнера, із східнослов'янських мов. Ф. Славський цю точку зору не підтримав, але, як і Брюкнер, вважає це слово запозиченим слов'янами зі східних мов [2, с. 105].

Лексико-семантична група слів на позначення назв посуду в українській мові формувалася протягом тривалого часу. Зміни й перетворення в цій групі лексики відбуваються як у літературній мові, так і в діалектах. Взаємодія і взаємозалежність літературних і говіркових назв зумовлюються мовними і позамовними факторами.

Тематичне групування слів впливає з усвідомлення групування явищ об'єктивної реальності, у складі яких виділяються логічно окреслені ширші або вужчі їх кола, поєднані між собою спільними ознаками.

На основі проведеного дослідження назв кухонного начиння на обраній території можна зробити висновок, що більшість назв не співпадає з літературним варіантом та мають свої варіації вимови. Нами було зафіксовано російські запозичення, що свідчать про взаємодію говірки міста Світловодськ із російськими говірками. Однак перевага оформлення їх підтверджує приналежність аналізованої говірки до середньо наддніпрянського говору.

Отже, ми дослідили діалектизми на позначення назв кухонного начиння. Наша робота може стати в пригоді при вивченні побуту обраної території, діалектологічних дослідженнях мовознавців даної тематичної групи, а також полегшить проходження діалектологічної практики студентам-філологам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громко Т. В. Інноваційні підходи до дослідження місцевої діалектної лексики в школі / Т. В. Громко. – Кропивницький, 2017.
2. Гоца Е. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах / Еріка Гоца ; [відп. ред. І. В. Сабадош]. – Ужгород : Гражда, 2010. – 360 с.
3. Мартинова Г.І. Подільсько-середньонадніпрянська діалектна межа (за даними побутової лексики правобережної Черкащини): автореф. дис. ... канд. філол. наук ; Ганна Іванівна Мартинова. – К., 1993. – 19 с.
4. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / [ред. кол. : Л.Л.Гумецька (голова), І.М.Керницький та ін.]. – К. : Наукова думка, 1977, 1978. – Т. 1–2.
5. Словник української мови : в 11 т. /. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

УДК 81'42.811.111

Гарбарець Т.

Науковий керівник – д. філол. н., проф. Н. В. Коч,
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

АНТРОПОНІМИ У ФЕНТЕЗІЙНОМУ РОМАНІ Г. Л. ОЛДІ «ШМАГІЯ»

У статті досліджується антропонімікон фентезійного роману Г. Л. Олді «Шмагія», з'ясовується роль власних назв (онімів) у канві твору.

Ключові слова: фентезі, мова твору, оніми, антропоніми.

Власні імена функціонують у художньому тексті і є його невід'ємною частиною. Створюючи фентезійний твір, автор моделює вигаданий світ, іменує персонажів і всі компоненти ономастичного простору твору.

Власні імена, як система, сприяють вирішенню завдань, поставлених